

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.87)«1939/1944»+342.5:271.4 Шептицький
DOI: 10.24144/2523-4498.1(40).2019.169969

ВИКРИТТЯ А. ШЕПТИЦЬКИМ СУТНОСТІ НАЦИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В ЛИСТАХ ДО А. ГІТЛЕРА ТА ПАПИ ПІЯ XII

Басараб Володимир Ілліч

старший викладач кафедри політології та державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: volodymyr.basarab@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-1840-0435>

У статті розглянуто листи А. Шептицького до Папи Пія XII та А. Гітлера, в яких чітко окреслюється національно-патріотична й державницька позиція Галицького митрополита. Також акцентується на дипломатичних зусиллях А. Шептицького, для якого тимчасове обрання союзниками гітлерівців мало ситуативний характер. І коли політика Гітлера яскраво виявила свою справжню сутність, Галицький митрополит рішуче засудив нацизм. З метою вберегти українців від знущань німецької армії, 14 січня 1942 року А. Шептицький, М. Величківський, А. Лівіцький, М. Омелянович-Павленко і А. Мельник написали до А. Гітлера звернення «Про подолання антиукраїнської політики окупаційних властей Німеччини щодо економічного і національно-культурного розвитку України». У посланні до Гітлера було засуджено усунення українських солдатів від активних воєнних дій, включення західноукраїнської території Галичини до Генерального Губернаторства і передача Одеси разом з прилеглими територіями під управління Румунії, що цілком суперечило ідеї об'єднання українських земель в одну країну й стало ще однією причиною розчарування в політиці Німеччини. Греко-католицькі єпископи висловили обурення тим, що в Центральній Україні патріотична преса піддавалася утискам, закривалися школи, право на приватну власність, за яке вперто і ціною великих жертв боровся український народ, не було відновлено. А. Шептицький засуджував створення гітлерівцями колективних господарств (подібно до більшовиків), їх прагнення зробити українського селянина рабом. Лист А. Шептицького та греко-католицьких єпископів до Гітлера був, мабуть, останньою спробою переконати фашистську владу в недоцільності зверхнього й жорстокого ставлення до українського народу. Злодіяння гітлерівців на окупованих українських землях Андрей Шептицький описав у листі до Папи Пія XII (лист від 29-31 серпня 1942 року), наголосивши на невиправданих сподіваннях українців Галичини, на їх розчаруванні політикою Гітлера. Після визволення з більшовицького ярма, громадяни почувалися вільними місяць-два, а далі німецький уряд встановив режим терору і корупції. А. Шептицький намагався пояснити Папі, що німецький режим є більш жорстоким, ніж більшовицький, майже диявольським, оскільки постійно відбуваються вбивства, крадіжки, грабунки, конфіскації, хабарництво. Оціночні міркування, висловлені А. Шептицьким у листі до Папи стосовно політики Гітлера, переконливо доводять, що Галицький митрополит ніколи не симпатизував нацистам, як про це часто писали радянські історики, а, навпаки, відстоював інтереси українців і прагнув вберегти їх від жорстокості німецької армії.

Ключові слова: А. Шептицький, державотворення, Друга світова війна, нацизм, папа Пія XII.

Постановка проблеми. У грудні 1942 р. сподівання українських патріотів Галичини на німців як на добрих союзників проти Москви розвіялося, а добре ставлення гітлерівців до українців змінилося на агресію. А. Шептицький переконався, що нацизм нічим не відрізняється від більшовизму і засудив ідеологію Гітлера, яка суперечила християнській моралі – спочатку як служитель Церкви, а потім (у 1942 році) як державний діяч. Як відомо, фашизм зародився в Італії, але незабаром його послідовники з'явилися і в інших країнах. Варто погодитися з думкою М. Кушніра, що «фашизм виводився з соціалізму і ніс у собі сильний подих соціалістичної думки й практики: матеріалізм, уміння організувати маси, нахил до брутальної, безоглядної боротьби, антитрадиціоналізм і тенденцію спиратися на

пролетаріят. Але в своїх змаганнях він був реакцією проти соціалізму. Він протиставився боротьбі класів і протиставляв права збірноти – і обов'язки супроти збірноти – правам класів та одиниць» [Кушнір, 1973, с. 34].

Гітлерівці сприймали завойовані українські землі як власну колонію, як простір, «який вони здобули для себе самих. Їхнє трирічне господарювання на українських землях небагато різнилося під господарювання на них советської влади. Дещо вони прямо перебрали від неї: задержували советами націоналізовані маєтки, накладали на селян тяжкі воєнні здачі, примусово висилали молодь на роботи до Німеччини, арештували і розстрілювали провідників і членів національного самостійницького руху. За їхньою власною приповідкою, господарювання німців на українських землях було «дурійкою перед упадком». Митрополит, вражений

неочікувану сваволею нацистського уряду, перестерігав у приватних розмовах високих німецьких старшин і урядовців, що його відвідували, перед її наслідками; коли ж ця сваволя переходила всякі межі, в письмах, звернених до провідників німецьких державних мужів протестував» [Лаба, 1990, с. 60-61]. Найважливішим аргументом для розірвання добрих стосунків Української Національної Ради з Німеччиною стала ліквідація нацистами відмовленої української державності від 30 червня 1941 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протоієрей О. Добош у своїх статтях акцентував увагу на політичних поглядах А. Шептицького у 1939-1944 рр., а також простежив становлення Галицького Митрополита як видатного діяча Церкви [Добош]. Громадсько-політичні погляди А. Шептицького періоду Другої світової війни досліджували також Р. Ключень, відштовхуючись від української історіографії [Ключень, 2009]. А. Кравчук акцентував увагу на працях Галицького митрополита про солідарність, опір владі та захист святості життя [Кравчук, 2000], проаналізував соціальне вчення і діяльність А. Шептицького 1939-1941 років [Кравчук, 1994]. Також цьому питанню приділив увагу А. Боляновський [Боляновський, 2016]. Кілька публікацій темі становища УГКЦ в період німецької окупації присвятила О. Сурмач, наголосивши на релігійно-політичній позиції А. Шептицького [Сурмач, 2015а]. Дослідниця відзначила, що «суспільно-політичний ідеал А. Шептицького може послужити одним із орієнтирів у боротьбі на захист національної державності, а в майбутньому – у справі розбудови Української держави» [Сурмач, 2015b, с. 111]. І. Бриндак проаналізував взаємозв'язки Андрія Шептицького з рухом ОУН-УПА [Бриндак]. Я. Білас простежив, що державотворча концепція Галицького митрополита була орієнтована на досягнення української соборності та носила консервативно-клерикальний характер, а також виключала будь-які форми політичного радикалізму [Білас, 2003]. Дослідник відзначив, що «митрополит А. Шептицький виступив речником ідеї незалежності України і захисником українського народу перед німецькими окупаційними властями в ході Другої світової війни, намагався внести мир і злагоду в діяльність українських політичних партій і рухів цього періоду. [...], протестував проти більшовицьких і нацистських репресій, а також виступав на захист представників інших народів, переслідуваних за етнічною ознакою» [Білас, 2003, с. 16].

Мета даної статті – простежити еволюцію державницьких ідей А. Шептицького в період Другої світової війни, акцентувавши на засудженні Галицьким митрополитом політичного режиму Гітлера

Виклад основного матеріалу. А. Шептицький глибоко розчарувався в політиці Гітлера і протестував проти окупаційного нацистського режиму, наражаючи своє життя на небезпеку. Але смерть і тортури не лякали його. 14 січня 1942 року А. Шептицький, М. Величківський, А. Лівичкий, М. Омелянович-Павленко і А. Мельник написали до А.

Гітлера звернення «Про подолання антиукраїнської політики окупаційних властей Німеччини щодо економічного і національно-культурного розвитку України». У листі наголошувалося, що головним бажанням українців є поразка Росії у війні й приєднання України до політичної системи Європи. Було згадано про дружнє ставлення українських мас до Рейху на початку війни та масовий перехід українців з Червоної армії на німецький бік з надією приєднатися до українських військових формувань. З сумом українські єпископи говорять про розчарування українських військовополонених, коли їм було відмовлено у боротьбі за звільнення своєї батьківщини та участі у відбудові Української держави. «Українське населення знову охопила тривога, коли на територіях, звільнених від більшовиків, почали відбуватися події, свідками яких ми сьогодні є» [Звернення, 2006, с. 29]. Керуючись усвідомленням обов'язку перед українським народом усунути ряд трагічних несправедливостей і почуттям відповідальності перед історією, єпископи звертаються до Гітлера з проханням звернути увагу на стан речей в Україні і на небезпеку, яка в цьому криється. А. Шептицький разом з однодумцями зауважують, що «недопущення українців до участі у збройній боротьбі проти їхнього споконвічного ворога пліч-о-пліч з німецькою та союзницькими їй арміями позбавило антибільшовицький табір важливого морально-політичного фактору, який би, без сумніву, полегшив виконання військових завдань на українських територіях і, перш за все, допоміг переможним арміям зміцнити їхні позиції у цій країні. Великодушне звільнення українців з таборів для військовополонених ні в якій мірі не змогло відшкодувати цієї втрати, тим більше що їхнє повернення додому здійснювалося в таких умовах, що багатьом тисячам воно коштувало власних життів» [Звернення, 2006, с. 29]. Як відомо з історичних джерел, зима 1941-1942 років стала черговим психологічним шоком для українського населення, «яке побачило нелюдськість гітлерівців у ставленні до полонених червоноармійців, коли з 3,9 млн військових бранців першу зиму пережили 1,1 млн чоловік, а всі гігантські простори окупованої Європи вкрилися сотнями тисяч безіменних братських могил людей, зраджених Сталіним і вбитих Гітлером» [ОУН, 2006, с. 3].

Таким чином, галицьке духовенство засудило усунення українських солдатів від активних воєнних дій, усвідомлюючи, що за таких умов про відстоювання національних українських інтересів взагалі не може йти мова, адже німецькі вояки мають перед собою іншу мету і їм байдужа доля України.

Крім цього, у зверненні згадується факт включення західноукраїнської території Галичини до Генерального Губернаторства і передача Одеси разом з іншою областю під управління Румунії, а це цілком суперечило ідеї об'єднання українських земель в одну країну й стало ще однією причиною розчарування в політиці Гітлера. «Обставини, за яких це сталося, і режим, який був введений на цих українських територіях, дають підстави вважати, що йдеться про приєднання Галичини до Польщі, а Одеси до Румунії.

Рішення такого роду зводить нанівець широко задумані наміри щодо нового ладу Європи» [Звернення, 2006, с. 29]. Безперечно, така політика Гітлера вкрай розчарувала А. Шептицького, зруйнувавши мрію про відновлення України як великої, соборної держави.

Греко-католицькі єпископи висловили обурення тим, що в Центральній Україні населення позбавлене можливості культурно-національного розвитку, патріотична преса зазнає утисків, «забороняються традиційні культурні і просвітницькі об'єднання, закриваються школи, відбирається дозвіл на діяльність наукових інституцій і залишаються професорські кадри, мозок нації, без можливості наукової діяльності, навіть без засобів до життя. Такий стан речей викликає в української громадськості велику тривогу про майбутнє національної культури» [Звернення, 2006, с. 29-30], – говориться у листі.

А. Шептицький та українські єпископи висловлюють занепокоєння тим, що попри те, що більшовицька система в Україні ліквідована, «право на приватну власність, за яке вперто і ціною великих жертв боровся український народ, не відновлено. Колективні господарства, більшовицький засіб зробити українського селянина рабом, збереглися. Такий стан викликає серед населення упереджене ставлення, яке ні в якій мірі не є корисним для організації роботи та її ефективності» [Звернення, 2006, с. 30].

Автори звернення дорікали Гітлерові за недотримання політичних домовленостей, згадуючи захоплення німцями Києва, утворення Української Національної Ради у Києві і припинення німецькою адміністрацією її діяльності. Акцентувалося на нелояльному ставленні німецької влади до українського населення: «У тій мірі, в якій окуповуються українські території німецькими військами, у тій же мірі зменшуються можливості співпраці українського населення з німецькими установами. Замість того набирають значення антиукраїнські, а навіть антинімецькі фактори, які втратили були свої позиції у цій країні внаслідок поразки Польщі і Росії, проте зараз знову відновлюють свій вплив. Ця обставина є причиною напруження взаємних відносин в Україні» [Звернення, 2006, с. 30]. Галицький митрополит та єпископи намагалися переконати Гітлера змінити ставлення до українців на дружлюбне перед загрозою посилення серед народу симпатій до більшовицької політичної системи. Автори звернення наголошували на необхідності ставлення до українців як до рівноправної європейської нації, що заслуговує на повагу, оскільки лише за такої умови «український народ був би здатним чинити опір розкладаючому впливові Москви і був би готовим сам нести великий тягар, коли б мав певність того, що буде визнаний і шануватися його право на життя та національний розвиток у його власних культурних, економічних і політичних формах» [Звернення, 2006, с. 30].

Лист А. Шептицького та греко-католицьких єпископів до Гітлера був, мабуть, останньою спробою переконати фашистську владу в недоцільності

зверхнього й жорстокого ставлення до українського народу. Війна розставила все на свої місця, і католицьке духовенство, і провід ОУН зрозуміли, що в цій боротьбі за незалежність вони не мають союзників, з усіх боків вороги – більшовики, гітлерівці, поляки. «Серед народних мас та в керівних колах в Україні панує велика стурбованість і страх за майбутнє нації, – пишуть єпископи. – Сьогоднішній стан протирічить історичним завданням України, які випливають з її географічного положення» [Звернення, 2006, с. 30].

А. Шептицький нагадує Гітлеру про помилку версальської Європи, яка, підтримуючи ворогів України, Польщу і Росію, «тим самим перешкодила українському народові у здійсненні його історичного завдання, то тепер у розсуді Нової Європи... годиться признати право України на самостійне існування» [Звернення, 2006, с. 30]. На жаль, аргументи єпископів не були взяті до уваги Гітлером, і ситуація в Україні з кожним днем ставала все гіршою.

З початку 1942 р. німці почали розглядати галичан як рабську дармову силу. Українська Національна Рада припинила своє існування 4 березня 1942 р. і вже не могла завадити діям гітлерівців, які створювали гетто, масово знищували євреїв, українську й польську інтелігенцію й розпочали боротьбу проти всіх підпільних угруповань. «Настрої населення в окупованій німцями Україні починають швидко змінюватися. Зникає загальна атмосфера початкової стриманості чи навіть лояльності значної частини українців до нових господарів регіону. Нацисти остаточно скидають маску “визволителів” від більшовицької тиранії. Продовжуючи демонструвати впевненість у своїй перемозі на Сході, вони відверто цинічні. “Коричневий цар” України Е. Кох очікує від своїх підлеглих “найсуворішого ставлення до місцевого населення”, а райхсмаршал Г. Герінг, виступаючи перед німецькими комісарами України, нагадує їм, що вони призначені не для того, “аби працювати на користь цих людей, а щоб випомпувати те, що тільки можливе. Наша мета – змусити українців до праці для Німеччини”. За таких умов навіть найбільш лояльні кола української еліти перестали сподіватися на якісь позитивні зміни в нацистській політиці» [ОУН, 2006, с. 3-4].

Дуже яскраво злодіяння гітлерівців на окупованих українських землях описав Андрей Шептицький у листі до Папи Пія XII (лист від 29-31 серпня 1942 року): «Визволені німецькою армією з більшовицького ярма, ми відчули певну полегшу, яка все-таки не тривала довше, як місяць-два. Потрохи уряд встановив режим терору і корупції, насправді неймовірний, та який з дня на день стає щораз важчим та нестерпнішим. Сьогодні вся країна погоджується, що німецький режим є можливо до більшої міри, ніж більшовицький режим, злим, майже диявольським. Вже не менше як рік не має дня, в якому не були б сповнені страшні злочини, вбивства, крадіжки, грабунки, конфіскації, хабарництво. Жиди є першими жертвами того» [Лист, 1998, с. 982]. А. Шептицький розповідає в листі до Папи про вражаючу кількість вбитих німцями в Галичині євреїв – двісті тисяч, про злодіяння нацистів у Києві, де було, за його даними,

вбито сто тридцять тисяч чоловіків, жінок і дітей. Галицький митрополит привертає увагу Риму до страшних злочинів, скоєних гітлерівцями в Україні, де кожне невеличке місто «було свідком подібних масакрів і це триває вже рік» [Лист, 1998, с. 982]. А. Шептицький гостро критикує цинізм і жорстокість гітлерівців, наголошує на зміні їх військово-політичної тактики: «На початку власті встидалися таких вчинків негуманної несправедливості і намагалися забезпечити себе документами, які могли б довести, що авторами цих вбивств були жителі краю або міліціонери. Але згодом вони почали вбивати жидів на вулицях, на очах всього населення і без будь-якого встиду. Звичайно, що маси християн, та серед них не лишень охрещені жида, але й так звані «арійці», також стали жертвами несправедливих вбивств» [Лист, 1998, с. 982]. Відтак, висловлені А. Шептицьким оціночні міркування стосовно політики Гітлера переконливо доводять, що він ніколи не симпатизував нацистам, як про це часто писали радянські історики, а, навпаки, відстоював інтереси українців і прагнув вберегти їх від жорстокості німецької армії.

А. Шептицький повідомляє Папі Пію XII про сотні тисяч несправедливих арештів, про величезну кількість розстріляних молодих людей, які не скоїли ніякого злочину. Галицького митрополита обурював режим кріпацтва, застосований фашистами до українських селян, а також ув'язнення майже всієї молоді і вивезення її на примусові роботи до Німеччини. Гітлерівці, які зовсім недавно оголосили себе визволителями, тепер змушували українських юнаків і дівчат працювати на заводах і в сільському господарстві. А. Шептицький вболівав за долю українських селян, від яких німці позабирали всі продукти їх праці, оголосили українську землю власністю Німеччини й відтак перетворили громадян на рабів. Галицький митрополит наголосив на ряді заборон і обмежень, які були накладені на селян: «від селян забирали майже все, що вони продукують [...] Виноситься вирок смерті для будь-кого, хто би продавав або купував безпосередньо у виробника. При декількох нагодах проголошувалося повернення приватних дібр, але ці обіцянки залишалися несповненими. Навпаки, власті не обмежено користуються всіма добрами, сконфіскованими більшовиками, та декларують, що вся земля є державною власністю. Часто повторюється – не наголос, що приватні добра є воєнними трофеями» [Лист, 1998, с. 982-983]. А. Шептицький у такий спосіб проголошує у листі неможливість трактувати гітлерівців як союзників, привертаючи увагу Папи до лицемірної політики А. Гітлера.

А. Шептицький приходять до висновку, що нацисти продовжують справу більшовиків – так само знуцаються над українцями, подекуди навіть більше, і є справжніми ворогами та катами України. Українці і гітлерівці спиралися на цілком відмінні ідеології, оскільки націоналізм і нацизм не є синонімічними поняттями. Галичани прагнули жити в незалежній Україні, а нацисти намагалися використати будь-який народ (і українців у тому числі) для досягнення власної мети. Чітко розмежував ці дві ідеології Г.

Вашенко: «Протилежністю здорового патріотизму є шовінізм, себто національний егоїзм. Він виявляється в тому, що якийсь нарід шанує й поважає тільки себе, ставиться з презирством до інших народів, не визнає прав інших народів. Особливо яскравий приклад шовінізму дали німці за часи фюрерства Гітлера. Як відомо, вони дотримувалися концепції поділу націй на вищі, яким належить право на розгортання своїх сил в галузі політичного, культурного й економічного життя, і нації нижчі (унтерменші), що ніяких прав не мають і можуть бути найжорстокішими способами експлуатовані, навіть винищені народом «вищої раси», коли це буде в його інтересах. Як відомо, цю жахливу «теорію» німці з властивою їм послідовністю реалізували на практиці під час другої світової війни» [Вашенко, 1954, с. 10].

Галицький митрополит акцентує на психології та світогляді нацистів, відзначаючи, що для них чужими є християнські цінності: «переважна більшість усіх тих чиновників, яких нам присилають — це люди без віри і без закону, які собі дозволяють на зовсім неймовірні надужиття. Селян трактують як негрів на колоніях. Їх шмагається, поличкується без жодної причини, від них конфіскується вся їда, яку вони буває несуть їхнім дітям у містах, і все це робиться з таким малим людським почуттям, що не хочеться вірити, що такі типи, яких зустрічається, можуть взагалі існувати. Проте, вони насправді існують» [Лист, 1998, с. 983]. Як приклад А. Шептицький наводить достовірний випадок антигуманного, безглузлого знуцання німців: шеф одного з округів із особливим викривленням задоволенням особисто конфісковував все, що знаходив у кишеню селян, що їхали до міста, а потім все це викидав у ріку. Особлива ганебність і антилюдяність цього вчинку увиразнювалася тим, що їжа була конфісковувана в період справжнього голоду, який лютував перед жнивими у багатьох селах. «Та ніхто не сміє скаржитися, бо він би помстився смертю, йому не можна нічого зробити, бо говориться, що він має високо поставлену охорону» [Лист, 1998, с. 983].

А. Шептицький у листі до Папи Пія XII (1942 р., серпня 29-31) з боєм розповідає про безчинства й жорстокість німецьких солдатів: «молодий офіцер СС підбігав здалека, щоби не втратити нагоди вдарити помираючого, йому невідомого і вбитого поліцією за те, що хотів зробити щось, що не сподобалося їй» [Лист, 1998, с. 983]. Галицький митрополит зауважує, що подібних випадків є дуже багато, німці не почувають провини за скоєні ними злочини, оскільки вважають себе вищою расою. А. Шептицький порівнює гітлерівців з бандою розлючених або ж скажених вовків, що накинулася на український народ. «І не лишень селяни і простий народ є так відкриті до ударів і образ. Службовця, якщо він німець, трактується два або три рази краще, ніж найвищого чиновника не-німецького. Такий службовець дозволить собі вдарити прокурора.

Поліція б'є гумовою палицею людей на вокзалах та навіть на вулицях. Буває, що випускається поліцейських псів на людей. Інколи такі пси мають намордники, але є випадки, де і не мають» [Лист, 1998, с. 983].

Митрополит Андрей доводить до відома Папи, що гітлерівці ігнорують його прохання про толерантне ставлення до українського народу і знущання над простим людом не припиняються. А. Шептицький стає свідком глибокої деморалізації й зневіри краян, які підпільно й хаотично намагаються протистояти німцям або ж подекуди стають до них на службу: «Вони фактично вчать красти та вбивати; вони втрачають почуття справедливості та людяності. У пастирських листах я протестував проти вбивства. Звичайно, ці послання були конфісковані, але вони були прочитані перед зібраним духовенством [та Синоді] чотири або п'ять разів. Я проголосив чоловіковбивство злочином, який підлягає екскомуніції, задержаній Ординарієві» [Лист, 1998, с. 984]. А. Шептицький звернувся з листом до Гімmlера з проханням запобігти вписуванню молодих юнаків до поліцейських служб, де вони змушені карати своїх земляків і діяти всупереч інтересам України. Однак прохання Митрополита було проігнороване, а моральна деградація заповонила Галичину.

А. Шептицький передчував, що режим терору буде лише посилюватися та «звернеться з ще більшою наполегливістю проти українських і польських християн. Кати, призвичаєні масакрувати жидів та тисячі невинних людей, звикли бачити кровопролиття і жадають крові. [...] зараз усе дозволено для німців, правдоподібно, що їхня скаженість не зможе стриматися і що не буде жодної сили, яка змогла б їх заставити до найменшої дисципліни» [Лист, 1998, с. 984]. Галицький митрополит висловлює припущення, що незабаром «ціла країна буде наново залита хвилями невинної крові, хіба що якась надзвичайна подія зупинила б ці процеси» [Лист, 1998, с. 984]. Однак такий розвиток подій на захоплених нацистами територіях був певною мірою прогнозований, адже Гітлерівська Німеччина кінцевою метою мала побудову наддержави. Як зауважує М. Кушнір, фашизми «ставили своїм ідеалом не націю, а державу. Замість розвивати національне життя шляхом децентралізації, що було ідеалом націоналізмів, вони душили його тотальною системою. На місце нації-родини поставили механізм-державу, яка стала великою тюрмою, з прикметами, що під багатьма оглядами пригадують прикмети марксистської держави, створеної в Советській Росії. З націоналізму вони зачерпнули в суті речі небагато: деякі аргументи й кличі. Крім цього, найбрутальніший з фашизмів, німецький, був ідейно запліднений не націоналізмом, а расизмом, і знов таки на ньому відбився вплив соціалізму, що було зафіксовано вже в самій назві: націонал-соціалізм» [Кушнір, 1973, с. 35].

Аналізуючи ситуацію в захопленій німцями Україні, А. Шептицький усвідомлює безсилість Церкви якось виправити це скрутне становище, йому було боляче бачити бідних дисидентів, які вмирили з

голоду чи були «вбитими у концтаборах, та не могли їм у нічому допомогти. Бо, насправді, все те, що можна зробити, є нічим. Звичайно не дозволяється обслуговувати лікарні для воєннопонених, ані концтабори, де щодня вмирили сотні, що через кілька місяців становило переважну більшість усіх понених. Є у мене статистичні дані і списки знеохочуючі і страшні. Не дозволяється нашим священникам служити вірним, яких багато у Східній Україні» [Лист, 1998, с. 985].

А. Шептицький гостро засуджує нацизм, викриваючи багато жахливих аспектів злочинів гітлерівців, також акцентує на їх побоюванні перед об'єднанням Церков в Україні, оскільки це могло ідеологічно посилити українське військо. Галицький митрополит називає владу Гітлера системою «брехні, обману, несправедливостей, грабунків, карикатури всіх ідей цивілізації і порядку. Ця система надмірного егоїзму до абсурдного рівня, зовсім божевільного національного шовінізму, ненависті всього, що є чесним і гарним, ця система становить щось настільки феноменальне, що остовпіння можливо є найпершим почуттям у того, який побачив цього монстра. Куди ця система заведе нещасливу німецьку націю? Хіба тільки до такої дегенерації раси, якої історія людства ще не бачила. Не дай Боже, щоби у своєму падінні вони потягнули за собою ті частини Католицької Церкви, які не можуть не відчувати наслідків цього пекельного впливу» [Лист, 1998, с. 985].

Аналізуючи тиранію нацистів з точки зору християнського вчення, А. Шептицький приходить до висновку, що для спасіння народу за цих умов потрібною могла б бути добровільна кровна жертва (під час владі більшовиків митрополит Андрей був ладен принести в жертву власне життя, але не отримав благословення на таку акцію від Папи): «Якщо переслідування би взяло форму масакрів віруючих, це могло б бути спасенням для тих країв. Існує величезна потреба добровільної кровної жертви як відплати за це злочинне кровопролиття» [Лист, 1998, с. 985]. Відтак, вище наведені міркування А. Шептицького, його прагнення добровільно померти, щоб спокутувати біль і терор, здійснені в Україні, переконливо свідчать про однозначне засудження Митрополитом політики Гітлера й негативне ставлення до нацизму, ідеологія якого цілком суперечила національно-державницьким устремлінням Галицького митрополита.

Висновки. Отже, Андрей Шептицький завжди залишався послідовним у своїх національно-патріотичних переконаннях. Для нього незмінно найважливішою метою було створення незалежної Української держави, а вибір союзниками німців мав ситуативний характер. Галицькому митрополиту ніколи не були близькими ідеї шовінізму та асиміляції народів.

Список використаних джерел

- Білас, Я.І., 2003. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України, К., 23 с.
- Боляновський, А. 2016. Між християнською мораллю і нелюдським злом (реакція Митрополита Андрея Шептицького на окупаційну політику націонал-соціалістичної Німеччини в Галичині у 1941-1944 рр.: від формальної лояльності до критики і протестів). Друга світова війна та долі мирного населення у Східній Європі, Київ, с. 7-70.

- Бриндак, І. Митрополит Андрей Шептицький і рух ОУН-УПА. [online] Доступно: <http://sde.org.ua/zmi/zvoda/item/2246-mytropolyt-andrej-sheptyckyj-i-rukhnoun-upa.html> (дата звернення: 25.04. 2019).
- Вашенко, Г., 1954. Виховання любови до Батьківщини (націоналізм і інтернаціоналізм), Лондон, 40 с.
- Добош, О. Діяльність митрополита Андрія Шептицького та керованої ним Української Греко-Католицької Церкви у 1939-1944 рр. [online] Доступно: <http://www.religion.in.ua/main/history/16515-diyalnist-mitropolita-andriya-sheptickogo-ta-kerovanoyi-nim-ukrayinskoyi-greko-katolickoyi-cerkvi-u-1939-1944-rr-chastina-druga.html> (дата звернення: 25.04. 2019).
- Звернення А. Шептицького, М. Величківського, А. Лівичького, М. Омеляновича-Павленка і А. Мельника до А. Гітлера про подолання антиукраїнської політики окупаційних властей Німеччини щодо економічного і національно-культурного розвитку України (від 14 січня 1942 року), 2006. ОУН в 1942 році: Документи. Упорядники: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. Київ: *Інститут історії України НАН України*, с. 28-31.
- Клюнь, Р., 2009. Діяльність митрополита Андрія Шептицького часів Другої світової війни в українській історіографії. Інтелекція і влада: матеріали 5-ї Всеукр. наук. конф., Одеса, ч. 3. с. 99-106.
- Кравчук, А., 1994. Соціальне вчення і діяльність митрополита Андрія Шептицького (вересень 1939 - червень 1941 років), *Записки НТШ*, т. 228, с. 309-342.
- Кравчук, А., 2000. Християнська соціальна етика під час німецької окупації Галичини, 1941-1944: митрополит Андрей (Шептицький) про солідарність, опір владі та захист святості життя, *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, число 2, Львів, с. 224-273.
- Кушнір, М., 1973. Перспективи українського християнського націоналізму, Філадельфія: *Америка*, 50 с.
- Лаба, В., 1990. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги, Львів: *Свічадо*, 62 с.
- Лист митр. Андрія Шептицького до Папи Пія XII про ситуацію в Архієпархії під час німецької окупації (1942 р., серпня 29-31, Львів), 1998. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944: у 2 т. Львів: *Видавництво отців василіан «Місіонер»*, том II: Церква і суспільне питання, книга 2: Листування, с. 982-986.
- ОУН в 1942 році: Документи, 2006. Упорядники: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. Київ: *Інститут історії України НАН України*, 243 с.
- Сурмач, О., 2000. Роль УГКЦ у порятунку євреїв у роки німецької окупації, *Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія: Історія, Ужгород: УжДУ*, вип. 5, с. 126-129.
- Сурмач, О., 2015а. Діяльність митрополита А. Шептицького в роки німецької окупації, *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. 42, с. 132-136.
- Сурмач, О., 2015б. Митрополит А. Шептицький і український національно-визвольний рух у період німецької окупації (1941-1944 рр.), *Військово-науковий вісник*, вип. 23, с. 101-113.

References

- Bilas, Ya. I., 2003. Mytropolyt Andrej Sheptycz`kyj i problemy nacional`no-vyzvol`nogo ruxu ukrayinciv [Metropolitan Andrey Sheptytsky and problems of the national liberation movement of Ukrainians]. Avtoref. dy` s. kand. ist. nauk : 09.00.11; In-t filos. im. G.S.Skovorody` NAN Ukrayiny`, K., 23 s. (in Ukrainian).
- Bolyanovs`ky`j, A. 2016. Mizh xry`styyans`koyu morallyu i nelyuds`kym zlom (reakciya Mytropolyt`a Andriya Sheptycz`kogo na okupacijnu polityku nacional-socialistychnoyi Nimechchyny v Galychyni u 1941-1944 rr.: vid formal`noyi loyal`nosti do krytyky i protestiv). Druga svitova vijna ta dolii myrnogo naselennya u Sxidnij Yevropi [Between Christian morals and inhuman evil (Metropolitan Andrey Sheptytsky's reaction to the occupational policy of National Socialist Germany in Galicia in 1941-1944: from formal loyalty to criticism and protests). The Second World War and the fate of the civilian population in Eastern Europe]. Kyiv, s. 7-70. (in Ukrainian).
- Bry`ndak, I. My`tropolyt` Andrej Shepty`cz`ky`j i rux OUN-UPA [Metropolitan Andrey Sheptytsky and the movement of OUN-UPA] [online] Dostupno: <http://sde.org.ua/zmi/zvoda/item/2246-mytropolyt-andrej-sheptyckyj-i-rukhnoun-upa.html> (data zvernennja: 25.04. 2019) (in Ukrainian).
- Vashhenko, G., 1954. Vyhovannya lyubovy do Bat`kivshyny (nacionalizm i internacionalizm) [Education of love for the Motherland (nationalism and internationalism)], London, 40 s. (in Ukrainian)
- Dobosh, O. Diyal`nist` mytropolita Andriya Sheptycz`kogo ta kerovanoyi nym Ukrayins`koyi Greko-Katolyc`koyi Cerkvy` u 1939-1944 rr. [Activities of Metropolitan Andriy Sheptytsky and his Ukrainian Greek Catholic Church in 1939-1944] [online] Dostupno: <http://www.religion.in.ua/main/history/16515-diyalnist-mitropolita-andriya-sheptickogo-ta-kerovanoyi-nim-ukrayinskoyi-greko-katolickoyi-cerkvi-u-1939-1944-rr-chastina-druga.html> (in Ukrainian).
- Zvernennya, A., 2006. Sheptycz`kogo, M. Velychkivs`kogo, A. Livycz`kogo, M. Omelyanovy`cha-Pavlenka i A. Mel`nyka do A.Gitlera pro podolannya antyukrayins`koyi polityky` okupacijnyx vlastej Nimechchyny` shhodo ekonomichnogo i nacional`no-kul`turnogo rozvytku Ukrayiny (vid 14 sichnya 1942 roku). OUN v 1942 roci: Dokumenty [Appeals by A. Sheptytsky, M. Velichkovsky, A. Livytsky, M. Omelyanovich-Pavlenko and A. Melnik to A. Hitler on overcoming the anti-Ukrainian policy of the German occupational authorities regarding the economic and national-cultural development of Ukraine (January 14, 1942), 2006 OUN in 1942: Documents] / Uporyadnyky` : O.Veselova, O.Lysenko, I.Patrylyak, V.Sergijchuk. Vidpov. red. S.Kul`chy`cz`ky`j. Ky`yiv: *Insty`tut istoriyi Ukrayiny` NAN Ukrayiny`*, s. 28-31. (in Ukrainian).
- Klyun`, R., 2009. Diyal`nist` mytropolita Andriya Sheptycz`kogo chasiv Drugoyi svitovoyi vijny v ukrayins`kij istoriografii, Inteligenciya i vlada [Activities of Metropolitan Andrey Sheptytsky during the Second World War in Ukrainian historiography. Intellectuals and Power]: materialy 5-yi Vseukr. nauk. konf., Odessa, ch. 3, s. 99-106. (in Ukrainian).
- Kravchuk, A., 1994. Social`ne vchennya i diyal`nist` mytropolita Andriya Sheptycz`kogo (veresen` 1939 - cherven` 1941 rokiv) [Social doctrine and activities of Metropolitan Andrey Sheptytsky (September 1939 - June 1941)], *Zapysky NTSh.*, t. 228, s. 309-342. (in Ukrainian).
- Kravchuk, A., 2000. Xrystyyans`ka social`na etyka pid chas nimecz`koyi okupaciyi Galychyny, 1941-1944: mytropolyt Andrej (Sheptycz`kyj) pro solidarnist`, opir vladi ta zaxyst svyatosti zhyttya [Christian social ethics during the German occupation of Galicia, 1941-1944: Metropolitan Andrey (Sheptytsky) on solidarity, resistance to power and protection of the sanctity of life], *Kovcheg. Naukovy`j zbirny`k iz cerkovnoyi istoriyi. chy`slo 2, L`viv*, s. 224-273. (in Ukrainian).
- Kushnir, M., 1973. Perspektyvy ukrayins`kogo xrystyans`kogo nacionalizmu [Prospects for Ukrainian Christian nationalism], Filyadel`fiya: *Ameryka*, 50 s. (in Ukrainian).

Laba, V., 1990. Mytropolyt Andrej Sheptycz`kyj. Jogo zhyttya i zaslugy [Metropolitan Andrej Sheptytsky. His life and achievements], L`viv: *Svichado*, 62 s. (in Ukrainian).

Ly`st my`tr. Andriya Sheptycz`kogo do Papy Piya XII pro sytuaciyu v Arxiyeparxiyi pid chas nimecz`koyi okupaciyi (1942 r., serpnya 29-31, L`viv), 1998. Mytropolyt Andrej Sheptycz`kyj. Zhyttya i diyal`nist`. Dokumenty i materialy 1899-1944 [Letter of Metropolitan Andrej Sheptytsky to Pope Pius XII on the situation in the Archdiocese during the German occupation (1942, August 29-31, Lviv), 1998. Metropolitan Andrej Sheptytsky. Life and activities. Documents and Materials 1899-1944]: U 2 t., L`viv: *Vydavnyctvo otciv vasylian «Misioner»*, tom II: Cerkva i suspil`ne pytannya, knyga 2: Lystuvannya, s. 982-986. (in Ukrainian).

OUN v 1942 roci: Dokumenty, 2006. Uporyadnyk` [Organization of Ukrainian Nationalists in 1942: Documents]: O. Veselova, O. Lysenko, I. Patrylyak, V. Sergijchuk. Vidpov. red. S. Kul`chycz`kyj, Kyiv: *Instytut istoriyi Ukrayiny` NAN Ukrayiny*, 243 s. (in Ukrainian).

Surmach, O., 2000. Rol` UGKCz u poryatunku yevreyiv u roky nimecz`koyi okupaciyi [The role of the UGCC in saving Jews during the German occupation], *Naukovy`j visnyk Uzhgorods`kogo derzh. un-tu*, Uzhgorod: *UhDU*, vy`p. 5, s.126-129. (in Ukrainian).

Surmach, O., 2015a. Diyal`nist` mytropolyta A. Sheptycz`kogo v roky nimecz`koyi okupaciyi [Activities of Metropolitan A. Sheptytsky during the German occupation], *Naukovi praci istorychnogo fakul`tetu Zaporiz`kogo nacional`nogo universytetu*, vy`p. 42, s. 132-136. (in Ukrainian).

Surmach, O., 2015b. Mytropolyt A. Sheptycz`kyj i ukrayins`kyj nacional`no-vyzvol`nyj rux u period nimecz`koyi okupaciyi (1941-1944 rr.) [Metropolitan A. Sheptytsky and the Ukrainian national liberation movement during the period of the German occupation (1941-1944).], *Vijs`kovo-naukovy`j visnyk*, vy`p. 23, s. 101-113. (in Ukrainian).

SUMMARY

A. SHEPTYCKYY REVELATION OF THE NATURE OF NAZIS POLITICS IN LETTERS TO A. HITLER AND POPE PIUS XII

Volodymyr Basarab

Senior Lecturer at the Department of Political Science and Public Administration
SHEE «Uzhhorod National University»

In this article it was considered the letters of A. Sheptycky to A. Hitler and Pope Pius XII in which was clearly outlined national and patriotic position of Galician Metropolitan. Also it was emphasized on diplomatic efforts of A. Sheptycky for whom this temporal choosing the Hitlerites as ally had situational character. And when Hitler's politics showed vividly its real nature, Galician Metropolitan strongly condemned Nazis. In order to keep the Ukrainians from hazing of German army, A. Sheptycky, M. Velychkivskyy, A. Livytskyy, M. Omelyanovych-Pavlenko and A. Melnyk wrote the address "About getting over the anti-Ukrainian politics of occupational authorities of Germany what concerning national and cultural development of Ukraine" to A. Hitler on January, 14 1942. In this address they condemned suspension of Ukrainian soldiers from active military actions including accession of western Ukrainian territory to General Governorate and handover of Odessa with surrounding territories under the authority of Romania. These actions contradicted the idea of unification of Ukrainian territories into one state and this was one more reason for disappointment of German politics. Greek-Catholic bishops spoke out on issue that in central Ukraine patriotic press was prohibited, Ukrainian schools were closed, the right to private ownership was not renewed. A. Sheptycky condemned the creation of collective farms by the Hitlerites (as Bolsheviks did), their desire to treat the Ukrainian peasants like slaves. The letter of A. Sheptycky and Greek-Catholic bishops to Hitler was the last attempt to convince Nazis authority that they should not behave arrogantly and violently against Ukrainian people. Atrocities of the Hitlerites on the occupied Ukrainian territory A. Sheptycky described in his letter to Pope Pius XII (August, 29-30, 1942), he emphasized the disappointment of Hitler's politics and unjustified hope of the Ukrainians who lived in Galicia. After extrication from the Bolsheviks' yoke, citizens have felt themselves free for a month or two and then German government established a regime of terror and corruption. A. Sheptycky tried to explain to the Pope that German regime is more violent than Bolsheviks' one, whereas there are constant murders, theft, burglary, confiscation and bribery. The evaluative thoughts concerning Hitler's politics made by A. Sheptycky in letter to The Pope proved that Galician Metropolitan did never sympathize for Nazis as often wrote Soviet historians. But conversely, he protected the interest of the Ukrainians and wanted to save them from violence of German army.

Keywords: A. Sheptycky, state creation, World War II, Nazism, Pope Pius XII.